

Национальная библиотека
Республика Тыва
И.А.С. Пухова

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээни

№ 40 (16102) ◊ 1999 чылдың июнь 5, суббота ◊ Ат салган шагы ◊ Садар өртээ 1 рубль 50 коп. 17.20

Чазактан медээлер

Ногаа комплекзинде

ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак ийи ай бурунгаар “Кызыл” совхозтун Тываның Хөргөлекчилер эвилелинге арондага берилкени чылыг-биле ногаалар өстүрер комплекске чорсан.

Арендаторлар бо хунерде огуурецтерниң баштагы дужудун ажаап алгаш, рынокта өртөктөрдөн чиик өртөккө садар. Помидорларны, морковтарны, редистерни база ажаап ап эгелээр. Уш гектарда “Невский” сорттун картофелин, ийи гектарда капуста рассадаларын тараан. Септелге ажилдары уламчылап турар.

Коллективти 22 ажилчыны, оон директору Л. Н. Шаповалова чаа бүдүрүлгени шуудада бергенинге мурунда совхоз директорлар чоран ТР-ниң Президентизи өөрзөн, дуза кадарын азаан.

Бензин өртөнгө...

ИХА-дан халашкан генерал Владимир Кара-Сал баштаан Тываның чөпшээрел-бүрүткел палатазы нефть болгаш нефть продуктуларын чөп ажыглаарын контролдоор талазы-биле күрүне инспекциязының девискээр сайы-биле салбырын республикага тургузар инциативаны көдүргөн.

Инспекцияны салбыры өчүдөн хамаарылга чокка республиканың бүгү организацияларын нефть продуктуларын кири сөөртүп, хүлээп ап, ажылгап, садып турарын контролдоор. Сөөлүгү хунерде бензин өртээ чангыс хонукта бензин ийи катал өзе бергени бо салбырын тургузарыкче албадалкан хире. ТР-ниң Чазак бр төвевилелди долузу-биле деткээни, оон күөсөлдези дээш контроль чорударын чаа салбырын удуртулазынга дааскан.

Июнь 24-ке белен

“Тыва Республикага социал-экономикиг байдалды чогумчудар болгаш республика бюджетиниң орулга кезээниң турум болурунга чогуур байдалдарны тургузар дугайында хемчеглер талазы-биле” РФ-тиң Чазаның доктаал төлевилелинге сөөлүгү чөпшээржилге Москва хоорайга эртен. Бо айтырыгы июнь 24-те РФ-тиң Чазаның С. В. Степановичниң догдалашкыны-биле чугалажар.

РФ-тин аймактыр болгаш ведомстволары-биле дужуруп, чөпшээрешкенини соонда, ТР-ниң Чазаның белеткээни төлевилелди 46 айтырымны 36-зын үзө шийтирлээр. Дөрт айтырыг талазы-биле чөпшээржилге болбаан. Бирээде, ГФР-ниң “Гермес” организациязы-биле күрүне аразын чээли айтырым 2002 чылга чедир шийтирлээриниң айтырыгы тодараттынмаан. Ук чээлини Тывага бээрин федералдыг чазак магадылаан. Бо чээли-биле Тывага хой кежинден тон дараар фабриканы, хевис бүдүрүлгени туткан. Ийде, 1997 чылда бистин чээп алганынг болгаш бюджет адырнын ажилдакчыларына шалыга төлээниви 330,5 млн. рубльди үндүр бижири дугайында дилээвизи хандарындан РФ-тиң Сан-хоо яамызы ойталаан. Уште, Кызыл аэропортун таварыштыр делегейинг өске чурттарынче ужудушкуннарны организаастаар талазы-биле чамдык айтырылганы тургузуна берген. Дөртте, “Каз-Хем” хөмүр-даш уургайны техниктиг дерип-чөпшөөлээр айтырыгы чамдык чөрүлдээлдер тургустун берген.

Бо айтырылганы чөптүг шийтирлел болурунун аргаларын июнь 24-ке чедир шийтирлээр. Тургустунган айтырылганы чедир шийтирлээри-биле оралкачы президент А. А. Мельников удурткан ажилчин бөлүктү тургускан.

Уруглар дыштанылгазынга

ТР-ниң Чазак уругларның чагы дыштанылгазын организаастаар хемчеглер талазы-биле отчетту сөөлүгү хуралынга чугалашкан болгаш лагерлерге дыштаныр пүтека өртөктерин доктааткан.

Стационар лагерлерге чагы дыштанырын өртээ 1000 рубль, школар чанынн лагерлеринге — 490, күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерлеринге — 600 рубль кылдыр доктааткан.

План езулар чанын 14130 уруг дыштаныр, бар хөргөни чүгө 2 сезонга четир. Президент Ш. Ооржак хөргөни тыварын Чазакка дааскан, үшкү сезонда уруглар дыштанылгазы үзүлбөс.

Энергия өртээ чиигээн

Россияның федералдыг энергетика комиссиязының (ФЭК) бистин республикага хамаарыштыр май 21-де бадылааны чингелдеги тарифтерге дүшүртү июль 1-ден эгелээр, Тывага электри энергиянын барык үш катал чиик өртөк-биле садар.

ТР-ниң Чазак Баштынынын оралкачызы В. П. Николаеваның чугазын езулар алдыга, “Красноярск-энерго” ААН киловатт-шак энергияны 8,6 копеекка садып турган болза, ам республиканың чоңу киловатт-шак энергия дээш 3,1 копеекти төлээр. ФЭК-тин бо шийтирнин чедип алыр дээш ТР-ниң Президентизи, Чазанын, РФ-тиң Одалга болгаш энергетика яамызынын улуг күженишкуннер үндүргени онзалал айтыр херек.

“Россияның чангыс аай энергия системанын” (ЧЭС) АН-ның удуртулгазы ТР-ниң экономиказынга Саян-Шушенск ГЭС-тиң чедирген каражаларын хүлээр көөрүндө үр үе дургузуна ойталап келген. С. Тока үезиндеги эрге-чагырга суг хөөлбээни денелли чабыздырнын иегеп турган, а Москва апаа чөпшээрешпэн. Саян-Шушенск ГЭС-тин суг хөөлбээ 621 мүн дөрбөлчэн км, оон 42 хуузу Тываның девискээринде, ынангаш Тыва электри энергиязын ажилдап кытырынга дорт кирижилгелиг деп чүвени тодараткан.

Чоокку үеде Тывага “Россияның ЧЭС-тин” салбыр хевирлиг акционер ниитиледи тургузарын шийтирлээр. Оон башкарылгазы-биле Тывага энергия бүдүрери чоорту эгелээр, электри энергиязына аар өртөктер чиигээр.

Чон билип алзып

ХООЙЛУНУ ХАЖЫТКАННАР

Бо чылдың июнь 28-те Кызыл хоорайның АЗС-терге хенертен бензин өртээ өскөн, чамдык АЗС-терге бир литрде 6 рубль чедип турган. Бо таварылга чоңун дүвүрелин көдүргөн. Айтырыг ТР-ниң Чазаның денелинге чедир көдүрүлгөн. Чонуну ажилдап каан акша-шалыны ай-айы-биле үнөмөй турда, хөп-хөптертен бензин өртээ 2 катал улагы дээрге, чоңун дүвүрел турары чөптүг. Ол айтырыгы харылап турар ТР-ниң Чазак Баштынынын оралкачызы В. П. Николаеваның “Шынны” номчукчуларыга кыскасы-биле чугалап бээрин диледим:

Бистин республика кыварчаар материалдарны Ачинскинин нефть продуктулар заводундан садып ап турар. Ол заводтун бүдүрүлгө нефть продуктуларына 1999 чылдың июнь 1-ден эгелээр өртөкти өстүргөн. Бистин Кызыл хоорайда нефть продуктулар садып турар хуу АЗС-тер, саарлыкчылар боттарынын кара туразы-биле моон мурунда чиик өртөк-биле садып алган бензин май 28-тен эгелээр улуг өртөк-биле садып эгелээнер. Ажыгалык чорук болгаш хуу бүдүрүлгелер дугайында хоойлуну каржызы-биле хажытканнар.

Бо айтырыгы Чазак денелинге чугалажар кергеш, ТР-ниң күрүнеин үндүрүп инспекциязынын болгаш үндүрүп полициязынын кирижилгези-биле Кызыл хоорайда күрүнеин хуу болгаш сайгарлыкчыларын АЗС-теринге хандалы чоруткан. Чүрүм хажыдышыкынын болдуруган АЗС-терге хөй түңнүг

акша торгаалын оназган Моон ийи ындыг чорукту болурубазынн талазы-биле АЗС-тиң удурткучлары-биле шынгыс чугаа болган.

Ам кыварчаар материалдарын өртээ кандыг болуру деп айтырыг тургустунуп келер. Бистер Ачинскинин нефть продуктулар заводундан бир литр бензин АИ-92-ни 3,70 рубльге садып ап турар бис, оон кырынга немээни өртөккө үндүрүлгелер дээш өске бүгү үндүрүлгелер-биле катая санап кээрге, 5,70 рубль болуру. А-76-ны бир литрде 3,20 рубльге садып алыры-выска, үндүрүлгелер-биле катая 4,50 рубльге үндүр сартынар алаар.

Хуу АЗС-терге өртөк кандыг болуру деп айтырыг тургустунуп келер. Борта өртөкти күрүнеин үндүрүп инспекциязы доктадып тургускан, олар чүгө хынар эртелиг. Өртөкти канчаар тургузул алыры оларнын боттарынын эргези, бир эвес өрттээ эмин эрттир өстүрүп

акша торгаалын оназган Моон ийи ындыг чорукту болурубазынн талазы-биле АЗС-тиң удурткучлары-биле шынгыс чугаа болган.

Ам кыварчаар материалдарын өртээ кандыг болуру деп айтырыг тургустунуп келер. Борта өртөкти күрүнеин үндүрүп инспекциязы доктадып тургускан, олар чүгө хынар эртелиг. Өртөкти канчаар тургузул алыры оларнын боттарынын эргези, бир эвес өрттээ эмин эрттир өстүрүп

акша торгаалын оназган Моон ийи ындыг чорукту болурубазынн талазы-биле АЗС-тиң удурткучлары-биле шынгыс чугаа болган.

Ам кыварчаар материалдарын өртээ кандыг болуру деп айтырыг тургустунуп келер. Борта өртөкти күрүнеин үндүрүп инспекциязы доктадып тургускан, олар чүгө хынар эртелиг. Өртөкти канчаар тургузул алыры оларнын боттарынын эргези, бир эвес өрттээ эмин эрттир өстүрүп

акша торгаалын оназган Моон ийи ындыг чорукту болурубазынн талазы-биле АЗС-тиң удурткучлары-биле шынгыс чугаа болган.

Ам кыварчаар материалдарын өртээ кандыг болуру деп айтырыг тургустунуп келер. Борта өртөкти күрүнеин үндүрүп инспекциязы доктадып тургускан, олар чүгө хынар эртелиг. Өртөкти канчаар тургузул алыры оларнын боттарынын эргези, бир эвес өрттээ эмин эрттир өстүрүп

акша торгаалын оназган Моон ийи ындыг чорукту болурубазынн талазы-биле АЗС-тиң удурткучлары-биле шынгыс чугаа болган.

Ам кыварчаар материалдарын өртээ кандыг болуру деп айтырыг тургустунуп келер. Борта өртөкти күрүнеин үндүрүп инспекциязы доктадып тургускан, олар чүгө хынар эртелиг. Өртөкти канчаар тургузул алыры оларнын боттарынын эргези, бир эвес өрттээ эмин эрттир өстүрүп

акша торгаалын оназган Моон ийи ындыг чорукту болурубазынн талазы-биле АЗС-тиң удурткучлары-биле шынгыс чугаа болган.

Көзөң чериниң тыныжы

ЭВЭЭШ ШӨЛГӨ ТАРАА ТАРААШ...

Республиканың ажил-ошылдарында чакыс хову ажилдары хүн бүрү шуудоп, адаткыларын кырында келген. Бо хунерде колхоз, совхозтар, арат (гарачин) ажил-ошылдар тырлыгны кыска хуусадо шынарлыг чорудар дээш организастыг ажилдап турарын Тываның кайында булуңуна чораш эскерип болур.

Бо күзүн дужуудуус кай хире, кандыг болур ийи? Айрыкча харымын үндөөниң хандалыг чорутканында кай-бирден топ, тараа чашып турар механизатор-тараажылар, байың-бакадынын коңдө девискээринде ногаа, картофель олуттуу турар килер согыштыр, сагыш ээли бодоп оор. Бо шактоор, амгы хунерде чүгө чүгө торо-быда, келер кыштын, чакыс томес-ботас узун ойларнын дүгүзүндө чир сөш-кемиши дугайында бооп турда, харысалга, шынарла, улуг.

Үе-дүптөн бээр м-шоор-биле алаткан, каас-чараш бойдуус-чурумалдыг Тыванын бир булуңу, ат-алдарлыг саанчыларын, хой-жуларын, механизматорларын чурту, ажил-ошыл-биле республикага “чангы-ланып”, алы-чары кажан-бир шагда элбээн турган. “Межегей” совхозка чоокта чаа четкеш келим. Кол сорулган — өчүчү-хөргөни үлүүн, чакыс тарылга айтырын болгаш чаа хевирнин көдөө бүдүрүлгезиниң ажил-чорудулазын үениң негелдээриге дүшүртүп, канчаар шийтирлел, организаастаанын “Шын-га” чырдылар. Ажил-агынын төвү суурун ниити чуртталгазы-биле каянда таныш турбаанын маңаа чугалап келтир. Бо чораш, көдөө чуртталгаларга жууражып, чүңүң-биле “тынп”, канчаар чурттал, амдырал турарын бирден-бирээ чокка билип алдым.

Чугаавыстың эгезинче катал эглип көрөйи Шандалы “Межегей” совхозтун оран-созаы арткан. Каржызы-биле чугала-ларга, ажил-агы душкен. Рынокка кыстыргаш, хөй өрөш-ширенин “онгар-рындан” үштүнүп шыда-вайн барган хевирлиг. Бо чоокку чылдарда совхозка элээн каш директорлар солушкан. Оларны көлбө бүдүрүлгеге хамаарылганын, эки-багы талаларын, үнгөн-кирген чадагаан-нарын маңаа салаа басып, санап турбаалыгын.

“Межегей” совхозтун ат-сураан дыннаваан кижжи ховар дие хөөредиг болбас. Ам ол ажил-агыг буураашкында таварыш-каш, дүшкен-да бол, черчурт бодунун овор-хевирин, арын-шыраынын кажан-даа шыкынма болган. Ында ажил-иши, эрес-кебаа чон амдыралын салбаанын, рыноктан ырмазыраваанын, ажил-тоолдуу келер үези дээш чурттал, туржуп турарын караам-биле көргөш, бүзүредим.

Межегей сумузунун девискээринде бактаал турар “Алаак” көдөө бүдүрүлгө кооперативиниң удурткучузу Юрий Манзан-оол-биле ужурашкан чугалажып, оон чартык чыл бурунгаар тургузул алгаш, башкырып эгелээр ажил-агынын чорудалгазы-биле тыныштым.

Анык кижжи-дир силер. Уе-шаг нарындаан, акша-торгөгерики шийтирлел алыры — бирги чергенини айтырымы. Тараа-была шөлдөринин хемчээли улуг, сугаттыг-даа черлер энемежок, ат-алдарлыг совхоз турган суур-дур. Ажил-хожуд чок арткан, холунда чер, эт-хөргөни үлүүн алган деп херечи-лелдерлиг хөй кижжи канчал амдыралыг. Көдөө ажил-агы дугайында эки сөөстөр дыннабастаан үеде, коңгү “кажы бу-ганын” мыйизында чүгө халбактыны бергенинер ол. Юрий Манзанович? — Херектин журу мындыг. “Межегей” удурткучу, баштаваан кижжи чок. Орус, тыва, татар, хакас-да директорлар турду. Оон огулду-ла чүве үнмээн ол. Ындыг эки ажилды турган болза, кожа-вуда балгазынчылардан дудаан чүвө барыл? Харын-даа бистин червиш хөрүзүн бедик дүжүттү магадылап болур — деп, ол кыскасы-биле тайылбыр бердим.

ХЫНАЛДА ЭГЕЛЭЭН

ТР-ниң Долгандыр хураады камгалар талазы-биле күрүне комитеди чоокта чаа ТР-ниң Чазаның 1999 чылдың май 13-те үндүргени № 317 доктаалын күөсүдир талазы-биле транспорт эрхкерселдерин тынар агарын хирлендирип, иш-талдырып турарын эвэежерди талазы-биле хемчеглерин ап, база “Арыг агаар” деп операцияны республика иштинге чорударын шийтирлээр. Хуралга ТР-ниң Долгандыр хураады камгалар талазы-биле күрүне комитединиң тускай эртемнигерин, ИХЯ-ның орук шимчээшкинини айтып чок чорууну күрүне инспекциязынын, транспорт инспекциязынын болгаш санэпидхайгаарл станция эрэмчилери киришкен. Тургустунган айтырыгы чугулазын өөрөйни көргөш, автотранспорти тынар агарын хирлендирип турарын хынар дериг-херекселдерин тыпкан, автотранспорт бүдүрүлгелерин график езулар хынаарын дугурушкан. Оон-биле чергелештир ша-кында хыналдалары авто-орук постуларынга доктаамал чорударын чурумчудар

Бистин көрүр.

Чагыдылга-99

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУ!

Ийги чартык чылдың чагыдылгазы
ИЮНЬ 25-ТЕ ДООСТУР.
Чагыдылганың
ӨРТЭЭ 80 РУБЛЬ.
Пенсионерлерге чагыдылга чингелделиг дээрзин утпаңар.
“Шын” моон сонгар үзүктел чок үнөр дээрзинге идегел улуг.
“Шынны” чагыдып алырынче ДАЛАЖЫНАР, үе кызы-дыр,
хүндүлүг номчукчу.

“1999 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында Тыва Республиканың 1999 чылдың апрель 17-де № 213 Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында”

Тыва Республиканың Хоойлузу

Дээди Хурал 1999 чылдың май 25-те хүлээп алган.

1 чүүл. “1999 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында” Тыва Республиканың 1999 чылдың апрель 17-де № 213 Хоойлузунун 37-ги чүүдүн дараазында эдилге-биле бижири

“Тыва Республиканың Чазанын: “СБС-АГРО” деп акционер коммерция банкызынга чээли езугаар 12,8 млн. түннүг рубль база 1999 чылда Россия-нын агроулетпур компле- кизиниң бүдүрүлгелеринге чингелделиг чээли бээринин тускай фондузунун акша-хөргөгилдеринде ко-дээде бараан бүдүрүкчү-леринге чээли бээринин программанын акшаландырыр боттандырыры-биле чээли алганнар-биле чээли керээтери езугаар ол-ла акша-хөргөгилдерин хемчээли-биле иңча түннүг рубльди “СБС-АГРО” АКБ-ниң Тывада девискээр салбырынга үндүрүп бээр кылдыр Россия Федерациязынын Топ банкызынга дагынчык болуп хүлээнип алырын Тыва Республиканың Чазанын чөпшээрээр.”

2 чүүл. Бо Хоойлу ону албан езуу-биле парлаан хунунден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
Кызыл хоорай № 245
1999 чылдың июнь 3

“Содыглашкыннордон үндүрүг дугайында” Тыва Республиканың 1999 чылдың январь 18-те № 126 Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында

Тыва Республиканың Хоойлузу

Дээди Хурал 1999 чылдың май 25-те хүлээп алган.

1 чүүл. 6-гы чүүлдүн 2-ги кезеэн дараазында эдилге-биле бижири.

“Юридиктиг эргелиг албан черлери болгаш хуу сайгарлыкчылар эртен календарлыг ай дээш барааннары (ажылдарны, ачы-дузаларны) сайгарганын чындаан херек кырында саарылгаларын барындаалап тургаш, отчеттуг ай-нын дараазында анын 20-нин хунунден оран эвес хуусаала, үндүрүлгөн ай-ла ортумак төлевириниң хемчээлинден хамаарылга чокка, үндүрүлгү ай-сөөстерин ап кааптар

3 чүүл. 6-гы чүүлдүн 3-кү кезеэнден “Хуу сайгарлыкчылар барааннары (ажылдарны, ачы-дузалар-ны) сайгарганын чындаан херек кырында саарылгаларын барындаалап тургаш, отчеттуг ай-нын дараазында анын 20-нин хунунден оран эвес хуусаала, үндүрүлгөн ай-ла ортумак төлевириниң хемчээлинден хамаарылга чокка, үндүрүлгү ай-сөөстерин ап кааптар

3 чүүл. 6-гы чүүлдүн 3-кү кезеэнден “Хуу сайгарлыкчылар барааннары (ажылдарны, ачы-дузалар-ны) сайгарганын чындаан херек кырында саарылгаларын барындаалап тургаш, отчеттуг ай-нын дараазында анын 20-нин хунунден оран эвес хуусаала, үндүрүлгөн ай-ла ортумак төлевириниң хемчээлинден хамаарылга чокка, үндүрүлгү ай-

4 чүүл. Бо Хоойлу ону албан езуу-биле парлаан хунунден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
Кызыл хоорай № 233
1999 чылдың июнь 3

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ОН БИРГИ СЕССИЯЗЫ 1999 ЧЫЛДЫҢ ИЮНЬ 7-НИҢ ХУНУНДЕ 13 ШАКТА АЖЫЛЫН ЭГЕЛЭЭР.

ДЭЭДИ ХУРАЛДЫҢ СӨВЕДИ.

Байырлагычар-биле!

Июнь 5 — Бүгү-деледин долгандыр хүрээ-леди камгаларын хуну Бистин чурттап турар өртөктейиниң салым-чолу, ында чурттал чорур кижилерниң хамаарылганын дорт хамааржыр. Сөөлүгү чылдарда чер-делегейивис хирленип, боткалыг; ногаан бойду өртөңүп, алыр, хөдөр кадык-согу-рунун кырында келген.

Бо байырлагычар хунун таварыштыр долгандыр турар хүрээледи камгалар дээш ажилдап чорур эш-өөрүмге, арга-арыг ажил-агынын ажилдакчыларын, бойду камгалар дээш туржуп чорур хуучунарга, башкыларга, өөрөйниң черге, масса-гаары информация чепсе-теринин ажилдакчыларынга байыр чедирип, оларнын чымыштыг ажилына быжыг тура-сорукту, буян-чолду күзөдим.

Сергей ОНДАР,
ТР-ниң Долгандыр хүрээлел камгалар талазы-биле күрүне комитединиң догразы.

Тыва Республиканың хундүлүг мелиораторлары! Мелиораторун хуну амгы үениң календарында профессионал байыр-ла кылдыр көрдүмүндө да болза, республика-нын көдөө ажил-агы черлерин ужураастаарынын ужураастаарына болуп, бо улуг ажил-хө-рөгү дээш бистин коллек-тивтериниң хары-салгазын бапкан. Мелиорация ажилдарын ком-плекстик чорутпал болза, көдөө ажил-агы бүдү-рүлгезин катал тургузул-гон үнүш-дүжүктүр чорун беднири болдумнас дээрзин сөөлүгү чылдар база катал бадыткаан. Амгы үеде мелиорастаан

Черлерин шын ажилла-рында, чери чемшичи-дип, суггарарында артык чугула соруга чок.

Бо херекти угаал-биле-ри, амгы үениң байында бүгү-ле чүүлдерин бүдүрeri дээш бурунгаар чүткүл, бистин идепкей-риниң туржувус — чедиш-кинериниң үндөш болур.

Профессионал байыр-лагычар — Мелиораторун хуну таварыштыр Си-лерге, мелиорацияда хаара туттунган бүгү ки-жилерге, чүректин ханы-зында изиг байыр че-оон үнүш-дүжүктүр чорун беднири болдумнас дээрзин сөөлүгү чылдар база катал бадыткаан. Амгы үеде мелиорастаан

Николай ЖОГОЛЬ,
“Тыва мелиорация суг ажил-агынын” департамент начальниги.

САДЫП-ДАА, САДЫП АП-ДАА БОЛБАС

Журналист кижжи кында-даа хамаарышпас, бодунун бодалын боду чонга шын чедиреи — оон кол сорулгаш. Ол каншыг эрге-чагырга черлеринин “он холу” болбас дээр-зин Тываның журналистеринин 3 хонук эртен семинарында ажит-чажыт чок чугаа болган. Ылан-гыя Москва хоорайдан келген аалчы, Россия Фе-дерациязынын Журналис-тер эвилелиниң баштары-нин секретары П. С. Гутюнтотун журналист кижиниң этиказынга, Россияда үнүп турар мас-салыг информация чеп-сектеринин амгы ажил-чорудулазынга хамаарыштыр кылган лекциялар-ы тыва журналистерге улуг өөредиг болган.

Семинары ТР-ниң Парлаалга болгаш информа-ция талазы-биле комитединиң догразы А. С. Се-рен ажиткаш, удуртуп эрткирден. Журналистерге ТР-ниң Чазак Баштынынын оралкачылары В. Г. Вальков, В. П. Николаев, В. Ш. Оюн, И. Н. Товариш-тай, Дээди Хуралдын До-гразы Ш. В. Кара-оол. Көдөө ажил-агы яамызынын сайындын оралкачызы А. О. Кеңден болгаш өскөдөр-ла республикада байдал дугайында, журналистер-ниң бир үн-биле чугалап, арга-дурулга солушкан улуг өөредиг болган.

Семинары ТР-ниң Президенти Ш. Д. Ооржак кирип, журналистерниң айтырылганын хары-ларын берген

Бистин көрүр.

ИНДИЯ — ТООЛДА ДЕГ ОНЗАГАЙ ОРАН

Тыванын хоочун журналистерининг бирээзи, “Эне сөзү” солунуң харысгалдыг секретары Галина Шырвановна МОНГУШУН Мурнуу Азияда эң-не делгем девицкээриг, хой саныг чурттакчы чоннуг, эрте-бурунгу культураның чурту болур Индияге чогадыкчы командировка чораша, чып бижээн материалдарын “Шынның” номчукчуларына бараалгандыр-дыр бис.

КАНДЫЫЗЫ-ДАА КАРАККА КӨСТҮП КЕЛИР

У ЗУН-ДАА, кыска-даа орук чорашан кижиге бир-ле дугарында барган черинин агаар-бойдузу, ында чурттай турар улустун амьдырал байдалы, ажы-чаны, культуразы кижинин кичээнин ала-чайгаар хаара тууда бээр. Мен баштай-ла Индияны төвү—Дели хоорайнын сонгу талазында Манчу Катилла деп районуна чеде берген мен. Өнүккөндөү Индулар болгаш Тибеттен келген эмигранттар чурттап турар. Ангы-ангы өнүккөн тууйбулардан түдүп каан, кедергей чараш каас-коя бажынардыг чурттакта кварталдары, административтик черлер, оларның девицкээриде көлгө ногаан үнүштерлиг көктер, садтар. Бо болза бай шыдалыг улустарнын чурттап турар бажынардыр деп кижиге доораан экстер бээр. А оон улуг ырак экстер хой-ле машиналар шуужул эртп туур магистраль орукту мырнай кыдында ажык дээр алаанда доктаамал чурттап турар улусту көргөш, индиг амь-

Данны атом орук дургаар сайылганча сайылган Мында кижилер бо хире сый чурттап турар чыре болганда. Индиянын чурттакчы чону сая чоокшудан турбайн канчалар деп бодал чоруур сен. Ол аразында кижинин бодалына “Мээн Тыва чуртум делгем-не-ир, шөлзөн-де-лир” деп чоргаарал ала-чайгаар чуртуулу келтир чорду.

Дхарамсала колдуунда бектик дагдар кырында, сыннар элдээде тургустунган Оон ынай көрүлгөргө менги бөрү-түг, буурул баштыг бизнектер мырнай-ла чанында бо кижиге мендежилиг, хулумзурлу, уткуушаан турган-даа дег Хоорайны Адына, Устуг Дхарамсала деп иин кезекке чарган. Далай-лама башкын ажалдап, чурттап турар резиденцияны Устугу Дхарамсалада Маклеодж Ганж деп районуң устугу талазында бектик черде туруп кылган. Ол девицкээри догандир бектик чурт мэрри лаштан кылган тускай камгалалды кылганы каан. Аңаа барган улус бо девицкээрни үш катап доганап, бак чүүттерден аргангындар, кижиге келер үеде ак орукту, ары-чаргаг сеткилдиги сирипир бээр чертерге сөгүрүп тейлээшкенин, йөрээл езуалдарын кылдыр. Бо мдыктыг девицкээрни догандир далашпай тавар кылаштаарга 40 минута болур. Резиденциянын чанында мырнай кожа черде Далай-лама башкын ажалдап турган тускай Намгьол хүрээзи бар. Ол хүрээ биле резиденциянын аразында 5-6 мун кижиге хары уга хосугу.

Чурттакчы чоннуң кол ажылы Дхарамсала хоорай Индияда сарыг шажынн далайны садыр. Он борбак кедергей улуг манчи бир порция болур. Оон чүгө бижир чип чораш, кижиге тода бээр. Бир манчи холчок улуг, алыш ишти хире, амандыг чагай деп чүвезин чугаалсаң-даа херээ чок. Ускен дагалдан кыаган быдазасы база бистинге дөмөй. Ынчылда-даа бистер далганын чинге-чинге кылдыр үзүп атыр, а тибеттер бичкектер догандир хеврилгил кылдыр кекеш, нога аймаа холуп алыр улус чорду. Индуларнын кунхияныда ажык перен, ченек, кулач аймаа хонун салып кылча болур, аас ишти изип, кыл турар. Кайында чон бири, ииниге порцияларны тавакты чык долдуур куткаш эккээр, кижиге төтпөин баар. Оон соонда чүгө чангыс порцияны садп чир апарган мен. Аалчылар бажынын ортек үнези ангы-ангы. Ортен-лаа бар, чинги-лаа бар-ла.

Дхарамсаладан чурттакчы чонуну база бир кол кылдып турар ажылы—тудуг Хуннуң орук дургаар тудугжуларнын ажилы караанда бо көстүп турар. Кадыр-берт дагдар элдээге, дагдар кырында кайт-бай бажынарны чүгө кызыл холу-биле тудуп

турарын кижиге көргөш, кандыг кончук шыдамдык, тура-соруктуг чон боор деп мадандык, кээрген-лаа кээр чордум. Көшкө дег улуг даштарын одун кызыллар-ла том-биле чуура шаап-шаап, бичеледир бузундулааш, улуг көрзинкаларга ургаш, херээжен улус бажына салгаш, дөш өрү үнүлгөргө, кижиге кыдындан көрүп тургаш, сагыш човап, кээргей бээр Сай-дашты шоодайларга ургаш, оолдар эктиге чүктөптер, а туйу-буларны элчигенерге чүдүргөш, бектик чертерге чүткүдүп үндүрер хөкүйлөр болду. Ангы үнени туудуг херекселери көдүртүр крап, чер казар бульдозер, сай төгөр машиналар шуут чок, оларны кижиге көрбөс. Ол хирезинде тудугжуларнын арын-шырайдан хурум зүрүг ыракас, кадыг, аар ажил кылгаш бир деп хоммулап, килеппел турар кижиге-даа чок, бектик тура-соруктуг, сагыш-сеткили омак-сертек, бижиге туруштуг чон-дур деп чүгөге бузур-дым.

КАНДЫГ НАЦИЯНЫҢ УЛУСТАРЫ ЧУРТТАП ТУРАРЫЛ?

Б О хоорайда 7 мун ажыг тибеттер, оон ангыда индулар, непалдар, латактар болгаш пуштунар чурттап турар. Чонун ажы-чаны нитизи-биле дыка оожум, толугу Хон чон чылган чертерге магазинерге, столоваларга, автобустарга мурнуу былаажып, сөс каржи, эки-бак согдежил, бот-боттарынын доржичалыгы, алгы-кыркыл турган кижилер диниваалым Орай дүңгөге чидар караныг кудумчуларга чоруурга-даа кижиге коргулар, күш дөгээр, чыдалгаан чок черге ченгээл дээр дээр ишкеш байгач чачылдар чок Нитизи-биле таарымчалыг, тайбын быдалды кижиге эскере бээр Тибеттерин эр, херээжен улустарынн шала улугды бергенерин колдуунда эреге тудуп алган, оозун доктаамал шуудуу чоруур, бөдүү иштине мөргүлүн,

АНЫЯКТАР КАЯ ӨӨРЕНИРИЛ?

И НДИЯДА тибеттер даштык чурттап келген улус бооп чурттап турза-даа, сөөлүг каш он чилдарнын дургузунда боттарынын школаларын, өөредилге черлерин туудуп ал шыдаан Дхарамсалада Сарыг шажын диалектиказын институту болгаш Норбулинга институту ажалдап турар. Норбулинга институтун 90 чилдарнын эгезинде ажиткан. Ында сарыг шажыннын чуртуга талазы-биле тускай эртемчилерин, тибет дил болгаш литература, тибет төөгү башкыларын белеткер турар. Оон ангыда Эмнегелестрология институту, Тибет ажилдарнын болгаш архивтеринин библиотекказы эртемчилерин ажалдап, ында эрчим-шинчилел ажалдарын чорудуп турар. Тибет ажилдарнын болгаш архивтеринин библиотекказында даштык чурттардан келген эртемденер чылдын-на тибетология болгаш буддология талазы-биле стажировканы эртип турар. Амгы үеде Норвегиядан, Австралиядан, Россиядан, Малайзиядан болгаш Мурнуу Кореядан келген эртемденер бо библиотеканын базазында эртемчилер ажалдарын чорудуп турар. Дхарамсалада уругларнын тускай школлары база бар. Ында иини деңгээлдиги школанын организациян Бирээзи школанинтернат, өскүс болгаш чангыс ада-иедиг уругларны, амидыралы берге, немеле дуза херек апарган улустарын ажы-төлүн инди өөредип турар. А өскөздө дээди өөредилге чертеринче киреринин белеткер школлары, Бистин биле алырга лицей хеврилгил ортумак школа-лар

БОГДО ГЭГЭННИҢ ААЛЧЫЛАРЫ БОЛДУВУС

Тибеттин сарыг шажын хурээтеринин эң бектик эртемденер кижилеринин бирээзи Богдо Гэгэн (чуррукта) болур. Амгы Богдо Гэгэнни Дэвонун Дамба Хутухта деп адаар. Ол дээрге мурнууда чурттап турган Богдо Гэгэнни катап турттуунуң келген салгалды Бичангаш Богдо Гэгэн Моот, Бурятия болгаш Тыва-биле шаг дүңтүн тура хаш харылааларын туудуп келген база бир онзагай кижилеринин бирээзи-ле. Мурнууда, кажал Тывага хурээтер ажалдап турган үедерде, Тыванын девицкээриг турган бот хурээтер Богдо Гэгэнге чаштыгып турган. Бичангаш Хурээзи амгы Улан-Батор хоорайна чурттап, ажалдап турган.

Богдо Гэгэнниң амгы үеде катап турттуунуң келген салгалы болур сарыг шажын хурээтеринин эң улуг эртемденер болгаш Дэвонун Дамба Хутухта биле Сонгу Индияда Дхарамсала хоорайна ужурашкан бис. Ол Дамба ламаның өргээзинде улуг-ла ырак экстер черде “Тактин” деп аалчылар бажынын бир талазында ажалдап, чурттап олурар. Бо чылдын март 10-да Россиядан келген болукту “Мээн дээр-оранымга кирип, аяк шайдан аас деп көрүрүң” — деп күзөлдүң-биле чалаан. Ол хундугу чалагайгө бар кувээлдиңерин аразына мен база каттыжыккан мен.

Кежээкинин 6 шак үзүнде Богдо Гэгэнниң чурттап ажалдап турар бажынынга чеде бердикче. Уш кайт бажынын иини дугаар кавында болду. А үшкү кавыт каа тудуг чоруу турар. Аңаа келер үеде Богдо Гэгэнниң тускай хурээзи болур деп оон дузалыкчалары биске тавылдыр иди. Богдо Гэгэн башкын ырактан көргө, кайт-бай ширайлыг ышкаш сагындарын. А кажал оон чаныга чоокшудан келгеш көргө, арын-шырайн улуг, чагай, сүрүлгө болгаш эр соруктуг, дурт-саны узун, шилдээк. Ол бистер ышкаш аңаа бөдүүн кижиге-дур, 7 уругтуу, а уругларнын уруглары иди.

Россияда сарыг шажын талазы биле болуп турар өскерилгелерин оорукчу биле демделгеш Москва хоорайда Цонкаа ламаның сарыг шажын төвүнүн, Бурятияда, Казмыкыда, Тывада сарыг шажыннын совету үеде этээр иденкеезиниң улуг үнелел-биле ишти. Ол ышкаш сарыг шажын талазы-биле литератураның орус, бурят, кадмык болгаш тыва дилдерге оулаа ажалдарын чоруп турган база сонугулар айттыр.

Эрткен чылдан Богдо Гэгэн Россияга келген барган. Ол Москвага, Санкт-Петербуртка, Бурятияга болгаш Калмыкка база чорашан. Ол чоруп чораш, Россиянын чононда келер үеде улуг бузурел бари тода илереп турарын эскерип көргөн. Хой-хон кижилеринин шын-на сеткили-биле сарыг шажынны сунуурган турар апарганын демделгеш, оларга практиктиг дуза чедирер сорулга-биле сарыг шажын литературазын парлагыга хону-биле үндүрүп, оочулазын организациялар чорударыг кичээргей салырын оналан айытты. Номчукчуларынн мээр-мередилгеси номчан оом бурзу утундурбас тайма болуп артып калыр болгаш Чонун сагыш-сеткилин арыг, чагай болдуарынга, тура-сорук чодуреринге сарыг шажыннын ном-дентерин, тускай литературазы улуг үндүрүп кирер дээринге бузурели иреттиги.

Келген аалчылары бистер-биле тавар чугаалашпаш, хөврегил-отура, ам аяк шайдан ижип, кижээни менден чил көрүрер, бичи-даа ыдалап этемиңи, болдуарын бажынарга дег чениңип көрүрер деп элдээк-илден чадады. Оң алды хеврилгил илден-илден бекетке кылган столчик бисти чалаан Индия, тибет, европа кутияларын каттыштырып тургаш, бекетке кылган ченин чирге амданы ангы-ангы болза-да, кедергей чагай болду. Манчы-хуужурунгу эзулу-ла мастерлер бекетке кылган деп чүгө илден. Кижиге буруу чала хандыр шайлап, элттен, ногадан, кат-чистиңиң кылган аш-ченин күзөлдүңи-биле чооглап, хөврегил чугаалашканыуска Богдо Гэгэн башкысы сеткилдиг хандыр өөргөзүн иреттиги, а бистер бунянын чалагайга удуу-биле өөрүп четтиргениннисти шын на сеткили-биле демделгеш турдувус.

Ажык-чагай ажы-чаныг, биче сеткилдиг, бөдүүн болган улуг хундүлгөдиг башкы биле ужурашканыуска соонда, ол бисти улам хей-ай кирип, чаа-чаа күштерин иленип берип, чалгыннадырды, келер үеде бистин оруууска шантактар турбас, ажык чагай болзун деп улуг бузурел, бектик иденел биле чарлып байырлаштывус.

ДААШ-ШИМЭЭН КУЛАК УЮК

ДЕЛИ хоорайнын төп кудумчуларнын шимчээшкенин кижини амьдыралдыр. Мун-мун ийи, үш олуттуг рикшатар, велорикшалар, чадаг тергелер, мотоциклдер, пассажирлер чык долу автобустар, тергеде чык сөөрткөн шарылар, элчигенер, автоматшалар, мерседестер кедергей дакпыш апарган, бот-боттарыг деджир чеде берген халдып оурда девиденчи-даа аажок аллар. Ам-на ускулелери олар деп коргуп чорунда хонзиге черден машиналар дээшпей эрте бээр. Кижиге болдуга чочаачылардан орук шимчээшкенин сагыр кижиге чок ышкаш сагындар, Ынчылда-даа светофорлар ажалдап турар. Дели хоорайга пассажирлерге эң-не эптиг, таарымчалыг трамвай, троллейбус-даа, метро-даа чок чер

ДХАРАМСАЛА — ДАЛАЙ-ЛАМА БАШКЫНЫҢ ААЛ-ОРАНЫ

И НДИЯГА сургалылап чоруп тургаш, база бир онза сонугурап четкен черим—Чырткылыг Х1У Далай-лама башкын ажалдап, чурттап турар аал-ораны болур Сонгу Индиянын Химачал Прадеш штатында Дхарамсала хоорай. Олче баарда Дели хоорайдан кекжээкинин 6 шакта автобус-експресске олурупкаш, чазалыг орук-биле хондуу чораш, дартаанда душ үзүнде барып чеде. Ол чоруп олурган, Индия дээрге келер үеде делгем девицкээриг болза, кедергей-де сыйып чурттакчылыг орандыр деп чүгөге кижиге бузурей бээр. Делиден үнөш 4-5-даа шак чоруп кезирге Дели хоорайда ам-даа үнөш, ол уламчылап турар ышкаш сагындар. Хоорай-ла, хоорай... Оларнын аразында девицкээр бари-чогу-даа билдимес. Чурттакчылыг хоорай, суурлар улаштырулаштыр чоруу-ла бээр.

ЧУРТАКЧЫ ЧОННУҢ КОЛ АЖЫЛЫ

И НДИЯДА сарыг шажынн далайны садыр. Он борбак кедергей улуг манчи бир порция болур. Оон чүгө бижир чип чораш, кижиге тода бээр. Бир манчи холчок улуг, алыш ишти хире, амандыг чагай деп чүвезин чугаалсаң-даа херээ чок. Ускен дагалдан кыаган быдазасы база бистинге дөмөй. Ынчылда-даа бистер далганын чинге-чинге кылдыр үзүп атыр, а тибеттер бичкектер догандир хеврилгил кылдыр кекеш, нога аймаа холуп алыр улус чорду. Индуларнын кунхияныда ажык перен, ченек, кулач аймаа хонун салып кылча болур, аас ишти изип, кыл турар. Кайында чон бири, ииниге порцияларны тавакты чык долдуур куткаш эккээр, кижиге төтпөин баар. Оон соонда чүгө чангыс порцияны садп чир апарган мен. Аалчылар бажынын ортек үнези ангы-ангы. Ортен-лаа бар, чинги-лаа бар-ла.

ТИБЕТ МЕДИЦИНА БОЛГАШ ДАВАА ЭМЧИ

Тибет медицина ийн мун чилдарнын мурнууда тывалган. Оон ат-сураа делегиде иленир берген болгаш кижилеринин кадмыктын бижыглар талазы-биле бижиге турушту элелкен. Янзы-буру аарыгларны экиртир эмнээринден ангыда, оларны баш удуу болдурбас талазы-биле тибет медицинанын эм-таны кижиге дээштик эки салдарны чедирбишаан, организмин бижыглар оон күш-шыдалын улам немээр болгаш хан-амыр эргилдезин экижидер чамдык клеткаларны чаартыр шынарлыг.

Тибет медицинанын эм-домун чүгө догандир аарыгларны эмнээринге ажылап турар. Кижинин организминге тылтып келер аарыгларны эмнээринге дорт салдарны чедирер эм-тан аймаан эртем езуу-биле таарыштыр шинчилел тургаш, бодуруп кылды турар. Чижээлээрге, чүректар аарыгларнын эмнери чүгө чүрек аарыглыг улуска бижип бээр. Иленин-баар аарыгларнын эмнери база-ла тускай болур. Кажан аарыг улус бо эмнерин ижил турда, олар бүрүктерге, баарга, чүрөктерге кандыг-даа багай салдар чедирбес. Тибет медицинанын эм-домун чүгө бодустун чайгаар бүткен өлт-сигенгиден, янзы-буру үнүштер бузулгандан, да-зылдарындан, кат-чимис аймаалдан бодуруп кылдыр

Эмчирин чогум адын Даваа Чеден дээр. Ынчылда-даа оон ада-иези, дөргүл-төрелери, кады ажалдан турар эш-өөрү,

келгеш, Эмнегелестрология институтуна өөринип кирип алган. Аңаа беш чил иштинде өөргөш, оңу дооскаш ол-ла институтка эмчи бооп ажалды берген. Студентип тургаш, келер үеде өөнүн ээзи болур Пэмба Чэрин-биле таныжып, өг-булени туткан. Амгы үеде оон ашаа ол-ла институтта фармаколог бооп ажалдап турар. Олар үш уругтуг ийи кыс, бир оол.

Дачоо эмчи Эмнегелестрология институтунун дугайында мээз миңчаар төөгүл берди: “Тибетти кыдат шериглер эжелеп алкан соонда, элзэн каш тибет эмчилер Индиянын Дхарамсала хоорайга чедип келген. Олар боттарынын бүгү күжүн, билдин, арга-дуржулазын эвилелден чып алгаш, улуг эвс эмнелге черин организациялар тургустунган. Аңаа Тибеттен делел келген кижилерге эмчи дузалаачызын чедирбишаан, чортуу хоорайны чурттакчы чонун эмнел элзэн. Ол бичкек эмнелге чери сайыраза-сайыраза ам мырнай Эмнегелестрология институту апарган. Амгы үеде оон базаазында тибет медицинанын эртем талазы-биле улуг төү ажиттыңган. Ында ам келер үнени эмчилерин болгаш астрологтарын хари уга белеткер үндүрүп, эм-тан аймаан бодуруп кылдып, эртем-шинчилел ажалдарын чорудуп турар.

Эмнегелестрология инсти-

ТИБЕТ МЕДИЦИНА БОЛГАШ ДАВАА ЭМЧИ

тундун эмчилери даштык чурттарга доктаамал барып, тибет медицинаны эм-дому-биле даштык хаматаларны чедирбишин эменеп турар. Дачоо эмчи болу база болганчок-ла даштык чурттарга чалады берген турар. Ол Францияга, Голландияга, Швейцарияга чалады барып, ол чурттарын чурттакчы чонунга бодуруп бунянын ачы-дузасын чедирип, эм-оттар-биле аарыг улусту чедирбишин эменеп турар. Оон чамдык эмчи эш-өөрү Россиянын Санкт-Петербуртта болгаш Бурятияда база ажалдап турар.

Дачоо эмчирин хар-назын улатпаан Ынчылда-лаа аарыг улус ону хөлчөк хундуулар болгаш эң-не дуржулгалы эмчи деп санап, ылангы аарыгларын шын тодарадыр талазы-биле тускай талантлыг эмчи деп үнелеп, аскерип турар. Эмчирин хулээп алышы-канынга бодум хулуда барып киргеш, чонун үнелинин ылап бадыкаттынын турарыг бузурзэн мен. Соок суг ижилкеш, боостам артып алгаш, Дачоо эмчиге баар ужурга таварыштым. Бистин Россияда медицина хандычарыгын негелделеринге чачылап калган болгаш Индияга даштык чурттуу хаматаны болганымда, эмчиге кирип алыр белең эвс болур деп боодам мен. Дора дээрге Россиянын Кадмык камгалал яамызындан шинзелгелер, медицинаны

ижер силер деп аптекары кыс мейээ тайыбырлады. Шын-нап-ла, дартаанда тен кылган деп аарып турган боостам доранна чымчыл, элени бандылар эккижи, дарын сегип берген мен.

Аарыгны чүгө кижинин судалын дамчытыр тодарадыр арганы бодум херек кырында көргөш, тибет эмчилерге бузурели улам бижыгып, оларнын хулугаазын аргазы мени кайгалашкан. Индия дээрге хой чурттакчылыг девицкээр болган. Ол хирезинде эмнегелестрология кижиге бузурели негелделер, улуг шалтык-даа, хала-даа чок, эптиг болгаш таарымчалыг, Эмчиге шинчилел келген улусты канжы-даа документ негес, янзы-буру анализтер эртинер дээш эмчилер бажын санап чорудуу-даа турбас.

Эмнегелестрология институту боду тускай лабораториялыг, эм-оттар бодуруп кылдыр чектиг. Оон ангыда ында тибет медицинанын эмнери база ажалдап турар. Музейин залдарында солун экспонаттар дилел салган Ында 200 хевринин аңгы-ангы эм-тан аймаан делгээш, кандыг аарыгларны эмнээрин тода бижээш көргүзүп каан. Трилпен эгелдээш, рак, лейкомияга чедир шултуу аарыгларны эмнээр эм-дом бар. Минералдар болгаш үнелиг онугу металлдары база көргүскөш, оларны меег канчалар ажалдарынын аарыгларын тода

Сонгу Индияга сургалылап чоруп тургаш, тибет эмчилер-биле ужуражып, эмчирин бунянын ачы-дузасын көрүп, тибет медицинаны бистин Россиянын эмнелге черлеринден онза ылгалдыг болуп турар чамдык талаларын эскерип көрдүм. Аңаа Дхарамсала хоорайга ужуражып, хулээп алышы-канынга барып кирип чораш эмчирин Дачоо (чуррукта) дугайында номчукчуларга таныштырарын

Галина МОНГУШУН Ааторнуң тырттыр чурруктары.

ИЮНЬ 7-ДЕН 10-ГА ЧЕДИР

6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ... 9.00 МЕДЭЭЛЕР... 15.00 МЕДЭЭЛЕР...

18.00 МЕДЭЭЛЕР... 18.15 Аялганы тип көрөм... 18.45 Мында болгаш ам... 19.05 "Маска кеткен кижилер"...

дизи-биле, Россия! 7.20 Шунту улус ичча джир... 7.40 Доктор Богдановтун сумелери...

гентайна). 15.25 "Байлар болгаш алдарлыглар" т/с... 16.15 Орус лото... 17.00 МЕДЭЭЛЕР...

20.30 Тодаргайы-биле 20.45 Баштайгы көрүштөн унакшыл... 21.20 Россиянын Пушкин хуну...

8.10 Мультифильм... 8.20 Кардан өзээ 8.25 Градусник... 8.30 Криминал...

11.00 МУЛЬТИФ ИЛЬМ... 11.00 МУЛЬТИФ ИЛЬМ... 11.00 МУЛЬТИФ ИЛЬМ... 11.00 МУЛЬТИФ ИЛЬМ...

ТВ ЦЕНТР 11.00 Мультифильм... 13.55 МЕДЭЭЛЕР... 14.15 "Соок бажыл" т/с...

6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ... 9.00 МЕДЭЭЛЕР... 15.00 МЕДЭЭЛЕР...

16.30 Он алды харга чедир... 17.00 "Бинакшылдын нүүрү-биле" т/с...

7.20 Шунту улус ичча джир... 7.35 Айыл чок чорук... 7.45-7.56 Дамчыдылгалар программасы...

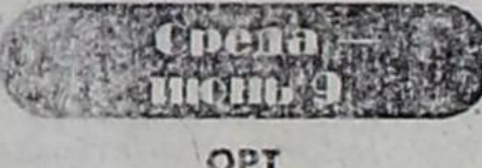
17.30 Суурга... 17.55 Мультифильм... 18.10 Чараштарының чажыттары...

21.20 "Аныяк эвес кижинин унакшылы" комедия хевир-линг мелодрама...

9.10 "Сансет Бичиге унакшыл болгаш оон чажыттары" т/с...

16.00 БӨГҮН... 16.25 "Брайдсхедже дедир эеп келген" т/с...

ТВ ЦЕНТР 11.00 Мультифильм... 13.55 МЕДЭЭЛЕР... 14.15 "Соок бажыл" т/с...

6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ... 9.00 МЕДЭЭЛЕР... 15.00 МЕДЭЭЛЕР...

15.00 МЕДЭЭЛЕР... 15.15 "Гарри — хар кижилер" т/с... 15.45 Тергини өнүктүр...

23.05 Бут бөмбүү Европа чемпионаты... 23.50-01.00 Бидыг болзажок...

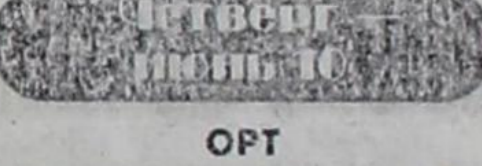
14.30 "Антонелла" т/с... 15.25 "Байлар болгаш алдарлыглар" т/с...

20.00 МЕДЭЭЛЕР... 20.30 Тодаргайы-биле... 20.45 "Аныяк көргүзөр"...

8.15 Мультифильм... 8.25 Кардан өзээ... 8.30 Бөгүн — Москвада...

16.00 БӨГҮН... 16.25 "Брайдсхедже дедир эеп келген" т/с...

ТВ ЦЕНТР 11.00 Мультифильм... 13.55 МЕДЭЭЛЕР... 14.15 "Соок бажыл" т/с...

6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ... 9.00 МЕДЭЭЛЕР... 15.00 МЕДЭЭЛЕР...

8.00 хонук" м/с... 14.45 Бидыг болзажок... 15.00 МЕДЭЭЛЕР...

21.40 "Тамчыктыг унакшыл" уран-чечен фильм...

13.45 Музыка... 14.00 МЕДЭЭЛЕР... 14.30 "Антонелла" т/с...

20.45 Ийи рояль... 21.30 "Нигара", комедия хевир-линг мелодрама...

8.25 Кардан өзээ... 8.35 Бөгүн — Москвада... 8.50 Акша айтыры...

17.45 Криминал... 18.00 БӨГҮН... 18.30 БО ШАКТА...

16.00 "Дургуннар" уран-чечен фильм (АКШ)...

КОНКУРСКА КИРЖИЦЕР... Тыва Республиканың дайынның күш-ажылдын, Чепсектиг күштерин...

"УШ-БЕЛДИР" КУРОРТ ЧАЛАП ТУР... Кайгамчык бойдус, сероводородтук изиг, кремний, азоттук аржаанын душтар...

КОНКУРСЧЕ ЧАЛАЛГА... Тыва Республиканың Чазанын конкурс садыгаажышкынын организаастаар талазы-биле...

НАЙЫРАЛДЫН НАЧЫНЫ... 1999 чылдың июль 16-17-де Мөнгүн-Тайгс кожунун Мугур-Аксы суурга чаңчы болган...

УЖУРАЖЫЛГА... Мугур-Аксы ортумак школазын 1969 чылда доосканнарны июнь 12-де, хүндүскүнүн 2 шакта, школа чанынга ужуражырын дыңнадып тур.

КАДЫКШЫЛ СЕЗОНУ КУРОРТКА ИЮНЬ 16-ДА АЖЫТТЫНАР... 1-ги сезон июль 16-дан июль 28-ке чедир... 2-ги сезон июль 28-тен июль 10-га чедир...

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫ ЧЫЛЫГ ДАМЧЫДАР ЧЕТКИЗИ... 3, 8 км черниң чылыг дамчыдар четкизин солуур, 187 кварталда ЦП-ниң чылыг четкизин кылары...

НИИТИ ХУРАЛЧЕ... Тыва Республиканың "Мемориал" нитилелинин баштаар чери 30-40 болгаш 50 чылдарнын эгезинде...